

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42
159.9 Damjanović, S.

ĐUKA BEGOVIĆ – EDIPOV SLAVONSKI BRAT

Tvrtko Vuković

U radu se polazi od pretpostavke da je hrvatska modernistička književnost usko vezana za Freudovu misao. U tom je smislu ključan teorijski koncept Edipova kompleksa jer se njime oblikovanje ljudskog identiteta objašnjava u odnosu prema kategorijama zabranjenog užitka, nesvjesne žudnje i zakona jezika kulture, što je, također, u temelju modernističke književne poetike. Teza je rada, stoga, da je Đuka Begović, glavni lik istoimenog romana Ivana Kozarca, edipovski junak, jer je njegov identitet stiliziran kao onaj koji se, prekoračujući zakon jezika kulture, uspostavlja i razgrađuje u odnosu prema paradoksalnom višku užitka koji se pojavljuje kao manjak društvene uklopljenosti. Taj ga višak manjka, promatran iz perspektive društvenih sustava, osobito ekonomije i religije, čini opscenim subjektom. U toj opscenosti, na koncu, leži prevratnički potencijal lika, što omogućuje da se psihoanalitičkim čitanjem romana pokrenu neka recentna etička i politička pitanja.

Ključne riječi: Freud, Edipov kompleks, modernizam, realizacija žudnje, etika, politika

I.

FREUD, EDIP I MODERNIZAM

Čak da Sigmund Freud i nije nekoliko puta posjetio hrvatski dio Austro-Ugarske Monarhije, pa čak i da se o njegovu radu, na prijelazu stoljeća, u nas nije znalo ama baš ništa¹, ne bi bilo pogrešno kada bi se hrvatska modernistička književnost proglasila frojdovskom, barem u nekoj mjeri. To, naravno, nije nimalo neobično. Kao što je modernistička književnost i prije Freuda otkrivala nesvjesno, što je vrlo uvjerljivo pokazao Jacques Rancière u svojoj studiji *Estetičko nesvjesno* (2009), tako je i psihoanaliza nastajala kao proizvod društvene, znanstvene, kulturne i umjetničke klime devetnaestog stoljeća.² Ispisani su tomovi knjiga o nerazmrsivoj povezanosti psihoanalize i književnosti te o dalekosežnim posljedicama njihove produktivne zapletenosti. No, odmah treba nadodati da tu nije riječ samo o tome kako je razvoj humanistike, i općenito epistemologije dvadesetog stoljeća, nezamisliv bez ključnih Freudovih pojmova, teorija i koncepata. Riječ je o mnogo dalekosežnijem učinku koji je povezan s činjenicom da se psihoanaliza kao znanost uspostavlja mitom o Edipu.³ U nadahnutom lakanovskom čitanju uloge edipovskih naracija – *Kralja Edipa* i *Edipa na Kolonu* – u oblikovanju psihoanalitičkog znanja, Shoshana Felman pokazala je kako pretvorba pripovijedanja u teoriju ne govori tek o protkanosti istine fikcijom, nego o strukturnoj nužnosti sudjelovanja fikcije u izgradnji bilo koje istine. (Felman 1992) U onoj mjeri u kojoj omogućuje znanstveno znanje, tajna mita razvlašćuje ga, lišavajući ga navodne neproblematičnosti i samodostatnosti. Edipovske su priče, dakle, proturječno, neuklopivo ishodište psihoanalize koje i nju samu i ukupnu znanstvenu zajednicu suočavaju s tim da neizvjesnost i krajnju manjkavost spoznaje treba prihvatiti kao nužnost. Drugim riječima, treba otići *s onu stranu* znanstvene mitizacije, osporiti njezinu neupitnost i zakoračiti u posve nepoznatom smjeru. To je suština znanosti: otići, poput Edipa na Kolonu, onkraj sebe sama, u sljepilo vlastita poništa-

¹ Freud je u rujnu 1894. posjetio Lovran, a 1898. podzemne špilje u Istri te Split i Dubrovnik. Šesnaest godina poslije, 1914. posjetio je Brijune. Nekolicina je hrvatskih psihoanalitičara još za vrijeme Freudova života bila upoznata s njegovim djelom i slušala je njegova predavanja. Usp. Buzov 2000.

² Usp. npr. Brooks, Woloch 2000.

³ U pismu Wilhelmu Fliesu od 15. listopada 1897. Freud prvi put spominje mit o Edipu i Sofoklovu dramu *Kralj Edip*. Usp. Freud 1954.

vanja iz kojeg, paradoksalno, jedino i može šiknuti potpuno novo znanstveno djelo, ali i svako produktivno prevratničko djelovanje.

Spomenuo sam već, hrvatska modernistička književnost frejdovska je zapravo u onoj mjeri u kojoj je edipovska. Edipova braća i sinovi, ovdje naravno aludiram na naslov Solareve studije o mitu (1998), raštrkana su u djelima Antuna Gustava Matoša, Milutina Cihlara Nehajeva, Janka Polića Kamova i drugih. Kamenski iz *Camaa*, Mirković iz *Velikog grada*, Toplak iz *Isušene kaljuže* i drugi, edipovski su junaci, manje zbog toga što ih obilježava nesvjesna seksualna žudnja prema majci i suparništvo s ocem, a više zbog činjenice što su poput Edipa zaglavljani u kompleksnu strukturu odnosa. Ti su odnosi duboko proturječni kao što je proturječna Edipova sudbina: on slobodno odabire ono što mu je zadano, otkriva tajnu koja mora ostati zakopana, a njegovi su sinovi istodobno njegova braća. Podsjećam da Freud možda i jest Edipov kompleks formirao kao odgovor na pitanje ljudske žudnje, ali je Lacan pažnju preusmjerio na samu strukturu pitanja: što subjekt žudi, što Drugi žudi, što se u žudnji žudi i slično. Na pitanja žudnje nema jednoznačnog odgovora, osim ako se ne prihvati poništenje samog pitanja. Žudnja je rad pitanja, a ne mudrost odgovora. Lacan, u tom smislu, postavlja tezu da u priči o Edipu nije važno njezino značenje, nego njezino djelovanje. Važan je način na koji naracija kojom ne vladamo utječe na našu sudbinu, kako nesvjesni diskurs Drugog oblikuje naše svjesne odluke. U slučaju Edipa to je diskurs delfskog proroštva, a zapravo su to jezici kulture, društva, obitelji, običaja, ono što nam je suđeno i zato najprisnije, a uvijek nekako ostaje izvan naše kontrole. Ključ je u edipovskom paradoksu: ljudski subjekt i njegovo ukupno znanje nastaju neprisiljenim slijeđenjem onoga što mu je u samoj osnovi nametnuto, nedostupno i za nj je nužno.

Imajući to u vidu ovdje me zanima Edipov *slavonski brat*, ili možda *sin*, Đuka Begović. Zapravo, zanima me priča o njemu jer ona, prema mome mišljenju, ponavlja psihoanalitičku priču o Edipovu kompleksu, ali ne u smislu potvrđivanja njezina doslovnog značenja, nego u smislu iznošenja sile njezina označiteljskog djelovanja. Ne zanima me, dakle, priča kao konstativ: Đuka je ubio oca, spolno je općio s rođakinjom i slično, nego priča kao performativ: koja pitanja o našoj žudnji priča pokreće i na koji način ona to čini u interpretativnoj zajednici. U konačnici ću pokušati nešto reći o mogućnosti da se psihoanalitičkim čitanjem *Duke Begovića* potaknu neka etička i politička pitanja o našoj suvremenosti.

II.

ZAPETLJAJ FIKCIJE I ISTINE

Unatoč tome što ga je kritika ocijenila kao jedno od ponajboljih djela naše modernističke književnosti, pomnija i složenija čitanja *Đuka Begovića* do danas izostaju. Zanimljivo je, međutim, da roman Ivana Kozarca nije ostavio ravnodušnim mnoge naše uvažene intelektualce, pisce, kritičare i književne povjesničare između ostalih Tina Ujevića, Ivana Gorana Kovačića, Miroslava Krležu, Julija Benešića, a nešto poslije Aleksandra Šljivarića, Krešimira Nemeca, Velimira Viskovića pa i Stjepana Damjanovića.⁴ Svi oni koji su se nešto ozbiljnije prihvaćali analize ovog Kozarčeva djela, isticali su da je riječ o takozvanom romanu lika. U tipološkom smislu, analitičari su suglasni, Đuka Begović višeznačan je junak čije je glavno obilježje strasna neukrotivost. On je prikazan kao nezaustavljiva nagonska sila. Njime doslovno vitla, u romanu je to slikovito rečeno, “gnjila krv” njegovih predaka. S pravom su zbog toga kritičari isticali da je Kozarac lik Đuka Begovića uobličio u dosluhu s Darwinovom teorijom hereditarnosti. Jednima je to bio znak piščeve poetičke osviještenosti koja je doduše više u dosluhu s realizmom, nego s modernizmom. Drugima, poput Ujevića, to je bio znak nedopustive, svetogrdne sociologizacije estetike ili, poput Julija Benešića, znak neopravdane socijalne patologizacije slavonskog sela. Upravo Benešić napominje, prema navodu Stjepana Damjanovića, da je u “nekih suvremenih književnika” prikaz Slavonije kao razularene, u porok i užitak uronjene pokrajine skandalozno izvitoperen. Nasuprot tome, Ujević piše da je skandalozan upravo brutalni realizam naracije *Đuka Begovića* koji je “više socijalni dokument negoli književno djelo”. (Ujević 1911) Činjenica da *Đuka Begović*, nastajući na vrhuncu našeg modernizma, nasljeđuje neke poetičke značajke realizma i naturalizma utemeljene u empirizmu devetnaestog stoljeća (darwinizam, marksizam i drugo) samo je pojačala osjećaj višeznačnosti. U tom je smislu svakako ilustrativna i njegova novela *Moji ljudi* o Marinku koji, pojavljujući se u nekom slavonskom selu kao kakva sablast, doslovno niotkud, kod seljaka budi proletersku svijest. Gotička atmosfera, fantomski lik Marinka i marksističke ideje ovdje se nerazmrsivo isprepleću u zazornu poetiku modernističkog realizma ili realističkog modernizma.

---

⁴ Ujević 1911, Kovačić 1946, Krleža 1963 Šljivarić 1964, Damjanović 1992, Visković 1996, Nemeć 1998.

Skandal je toga proturječja neiskorjenjiv, i to je zapravo skandal književnosti. Na pitanja je li *Đuka Begović* isuviše fikcionalan tekst koji falsificira stvarnost, kao što misli Benešić, ili je vulgarno realističan pa ne ispunjava osnovni estetički kriterij modernizma, kao što misli Ujević, nije moguće jednoznačno odgovoriti. Taj skandal dvosmjerne retorike romana pogađa njegove čitatelje, analitičare i kritičare. Stoga oni koji ocrnjuju lažnost ili fikcionalnost *Đuke Begovića* (Benešić), skandal paradoksalno nastoje zaobići njegovim čitanjem kao društvenog dokumenta. S druge strane, oni koji roman razumijevaju kao realistički dokument (Ujević), pokušavaju se riješiti skandala, također paradoksalno, čitanjem naracije kao čiste estetike. Možda je zato uvrnut i nedorečen kraj romana, ono skandalozno “možda će...”, Ujević označio kao izraz manjka Kozarčeve spisateljske moći. Ujević piše: “Ne znajući se riješiti svojega junaka pradaje ga na milost i nemilost čitatelju.” (Ujević 1911)

Predati lik Đuke Begovića, ali i roman *Đuku Begovića*, čitatelju u ruke skandal je bez presedana jer se lik i djelo ne mogu uzeti bez ostatka. Baš kao što se ne može uzeti lik bez naracije, ni naracija bez lika, tako se ne može uzeti istinitost ili dokumentarizam Kozarčeva romana bez njegove fikcionalnosti ili lude retoričnosti i obrnuto. Upravo je u tom smislu Đuka Begović edipovski lik, a roman *Đuka Begović* frojdska naracija. Onako kako je fikcija delfskog proroštva Edipa doslovno natjerala da spozna svoju skandaloznu realnost, i način na koji je mit o Edipu skandalozna fikcionalna osnova, razvlašćujući temelj, znanosti psihoanalize, s čime se njezine središnje institucije desetljećima nisu mogle suočiti, tako je i roman Đuka Begović skandalozna naracija koja dok bezočno laže, objavljuje голу istinu. Poetika *Đuke Begovića* nije ni istina, ni fikcija, nego dvosmjerna fikcija istine i istina fikcije. Ako išta govori, ovaj roman govori da je fikcija uistinu istina. To uopće ne znači da je istina izgubljena i da na svijetu caruje mistifikacija imaginacije, nego da je sušta istina svijeta upravo u njegovoj lažnosti, fikcionalnosti.

III.

EDIPOV BRAT ILI SIN

Sudbina lika Đuke Begovića u tom je smislu ilustrativna. Đuka Begović, napomenuo sam, Edipov je *slavonski brat*. On je sličan Edipu u onoj mjeri u kojoj njegov životni put prati putanju (razorena) identiteta. Ako je priča o Edipu zapravo priča o ljudskom podrijetlu u čijem je temelju realizirana

žudnja, onda roman o Đuki Begoviću tu priču gotovo doslovno ponavlja. Na kraju prvog dijela romana u kojem se opisuje povratak Đuke Begovića kući nakon četverogodišnjeg tamnovanja zbog ubojstva oca Šime, on postavlja niz pitanja o egzistenciji i vlastitu sebstvu: “Kaki sam ja?... Kaki sam to... [...] Što je bilo to sa mnom?! Šta... – Pa svašta je bilo... I bit će još! Tako je to... to, taj život.” (Kozarac 1996: 30) Nakon toga naracija nas odvodi u prošlost glavnog junaka gdje je zapisana njegova sudbina. Analepsa o odnosu Đuke Begovića i patrijarhalnog oca u potpunosti nalikuje na Freudovu znanstvenu fikciju iz eseja *Totem i tabu* o odnosu frustriranih sinova prema dominantnom ocu, predvodniku prahorde. Očeva glava pada zbog toga što ima pristup neograničenom užitku, a sinovima ga brani. Paradoksalno, sinovi nakon ubojstva oca, umjesto da se prihvate orgijastičkog uživanja, uspostavljaju zakon koji užitak ograničava i smješta ga u područje kome je pristup istodobno nemoguć i onemogućen. Đuka Begović, dakle, u sadašnjosti naracije najprije postavlja pitanje o identitetu, a priča o ocubojstvu dolazi potom, iz njegove prošlosti, kao utemeljujući mit budućnosti. Nakon toga se začinje istina njegove romaneskne sadašnjosti prema načelu nezasićenosti. Doslovno, da bi si oslobodio pristup opscenom užitku, Đuka Begović ubija oca. No, taj je izvorni čin priča, mutno sjećanje Đuke Begovića, ponovljeni mit o ubojstvu oca koji retroaktivno neograničeni užitak proglašava nemogućim i istodobno uspostavlja poredak subjekta utemeljen na zabrani užitka i uzaludnim pokušajima njegove obnove. Evo jednog navoda:

Zato se upirao da sabere sebe, svoju nutrinu, svoj razum, krv, srce, pa da si stvori, misaono izgradi put budućnosti — sliku života. Ali što je više nastojao, to je bivao sve nesabraniji i razdražljiviji [...] — Eto. Ne moš sebe jednoga skupiti, a otkud onda složiti čovjeka s čovjekom, desetoricu s desetoricom? (Kozarac 1996: 46)

Đuka Begović je u tom smislu Edipov brat. Njegova je ontološka i tekstualna sudbina satkana od niza proturječja. Pitanje je kakve su posljedice te pripovjedne strategije?

Ona čitanja koja objašnjavaju funkcioniranje lika Đuke Begovića na osnovi, primjerice, teorije hereditarnosti, previđaju da je samo naslijeđe u romanu prikazano kao mit. Oni koji pak čitaju funkcioniranje naracije romana Đuke Begovića na osnovi teorijskoga ili književnopovijesnoga znanja, previđaju da je samo znanje u romanu protkano onime što se ne može znati osim u naknadnoj rekonstrukciji ili odgodi. Tekst tako otvara polje žudnje

u čijem središtu nije neko spoznatljivo znanje, nego pitanje o funkcioniranju znanja. Sve što se o Đuki Begoviću može znati uvijek već ovisi o neznanju ili višeznačnosti na kojima i lik i roman počivaju. Riječima glavnog junaka: “– Što li ću ja? Kako ću ja to? Kako da živim? A kako uopće treba živiti? Za samog sebe? Za druge? – i tako dalje. Samo se pitao i pitao. Odgovoriti nije znao.” (Kozarac 1996: 46) U liku je nekakvo temeljno puknuće: on je dobar i loš, uvjetovan podrijetlom i slobodan kao malo tko i slično. To se puknuće seli i u naraciju romana: prošlost se vraća u sadašnjosti da bi je iznova začela i objasnila, roman je i realističan i fikcionalan i slično. Ta puknuća, dakle, nije moguće sanirati analitičkim radom. Roman samo nagomilava nova pitanja, a jednoznačne odgovore poput to je fikcija, to je hereditarnost, dokumentarizam i slično dovodi u škripac. Zato treba uzeti i ovo u obzir: ako je priča o Edipu i priča o ljudskoj spolnosti, onda je u priči o Đuki Begoviću spolnost prisutna ne samo kao dominantna tema nego također kao dominirajuća retorička izvedba. U lakanovskom čitanju novele *Okretaj zavrtnja* Henryja Jamesa, Shoshana Felman ističe da Freudovo shvaćanje ljudske spolnosti nadilazi njezino vulgarno svođenje na potisnutu nagonsku energiju. Ljudska je spolnost prije svega smutnja, proturječan odnos nagona i znanja, nerazmrsiva upetljanost libida i jezika čije značenje izmiče racionalizaciji. Kozarčev je roman baš u tom smislu seksualiziran: ne zbog prikaza neobuzdane šokačke sklonosti spolnosti, nego zbog neprikazive upetljanosti spolnosti i samog teksta. Upravo otuda neslaganje oko toga je li lik Đuka Begovića dobar ili loš primjer i je li roman modernistički ili realistički. Seksualizirana retorika romana za svaku vrstu doslovnosti predstavlja problem. Spolnost u romanu nije njegovo značenje, točka na i, tako ga recimo čita Visković, nego je spolnost “ono kroz što tekst *ne uspijeva značiti*.” (Felman 1982: 112) Tu tezu treba još malo proširiti.

IV.

ŽUDNJA PUŠTENA S LANCA

Đuka Begović, o tome je već bilo govora, nakon ubojstva oca i odležane četverogodišnje zatvorske kazne započinje graditi život u zajednici. Međutim, njegova žudnja za životom nije strukturirana, kodificirana i uravnotežena kao u slučaju njegovih suseljana. Ona je na određeni način kao puštena s lanca. “Nigdje nije mogao naći mira, spokojstva. Iz birtije je letio kući, od

kuće u birtiju ili na divan ili baš i u čije gumno na domjenak, volišanje s kakovom snašom.” (Kozarac 1996: 100) Scenarij je to koji se samo donekle preklapa s Lacanovom definicijom žudnje, odnosno s Freudovim načelom zadovoljstva i rađanjem subjekta simboličkog poretka kulture. Žudnja nastaje kada izvorni gubitak užitka subjekt počne nadomještati kružnim kretanjem po lancu označitelja ili objekata od kojih ni jedan ne može kompenzirati nastalu prazninu ili manjak. U srcu žudnje je nezatvorivi ponor konstitutivan za društvenu prilagodbu. No, u slučaju Đuke Begovića, uslijed orgijastičkog kretanja po putanji žudnje, javlja se neki višak koji postaje nesnosan i društveno kontraproduktivan. Iskoristit ću tu činjenicu za čitanje lika Đuke Begovića u ključu lakanovske etike i politike. Prije toga korisno je istaknuti jedan dulji iskaz pripovjedača:

I Đuka, zar je on ikad živio za sutra? Ne. On je znao samo šta je to: danas, i onda i opet: danas. U tom ‘danas’ njemu je nad sve bio zahtjev srca i krvi. Bio je taj i nad običajima koji su svagda za Šokca nad zakonom. Filozofija sviju seoskih šokačkih duša ima svoj početak i konac u zadovoljstvu. I to: u zadovoljstvu bez obzira na njegovu kakvoću. (Kozarac 1996: 99)

Odlajući patološki, nagonski užitak, subjekt žudnje gradi društvo. U Kozarčevu romanu naglasak je na dva važna aspekta društvenosti. To su rad i religija. Sukladno Marxovoj misli rad je otuđen, a religija je dogmatska, opijum naroda. Đuka Begović i jednome i drugome pruža snažan otpor. Tjerajući žudnju u područje besmisla, srozavajući svoju egzistenciju na nagonsko kruženje bolnog užitka, on na određeni način daje tijelo užasu zakrivenom u središtu socijalne mreže. Simbolički poredak društva – a radna etika kapitalizma i religija među njegovim su najučinkovitijim mehanizmima – usisava subjekte u fantazmatski scenarij sklada i općeg moralnog dobra koji u političkom i etičkom smislu djeluje antiseptički. U okviru ideologije kapitalističkog zgrtanja novca koja subjekte zarobljava fantazmom ekonomske slobode i ravnopravnog tržišnog natjecanja te u okviru ideologije religije koja subjekte omamljuje fantazmom egzistencijalne potpunosti i duhovne ravnoteže, Đuka Begović uprizoruje izgred trošenja bez ulaganja i grijeha bez kajanja. “Da se pokajem?! Da se pokajem što me rodilo?” (Kozarac 1996: 126) Svojim opscenim, razularenim orgijanjem kao da želi poručiti: evo, to je ono što je suština svih nas, ali to isključujemo i potiskujemo u ime beživotnog preživljavanja. Ta suluda ekonomija i to neokajano zlo dotjerani do kraja, naravno, naličje su općeg moralnog dobra. Dajući tome tijelo i ime, Đuka Begović postaje primjer subverzivnog političkog djelovanja čije

su etičke implikacije posve drukčije od primjerice etike trpljenja, pokoravanja i služenja.

Đuka Begović ustrajno slijedi put svoje, promatrane dakako iz očista zdravog razuma ili javnog morala, opscene žudnje. “Bezum nehaja, pusta oholost, strast za uništavanjem i raspirivanjem carovala do u kasni mrak... Carovala do zadnjeg Đukina filira!...” (Kozarac 1996: 147) Nipošto ne odustati od svoje žudnje – upravo je to čuvena Lacanova formula istinskog etičkog djelovanja. U onoj mjeri u kojoj je njegov život udaljen od općeg dobra normi, zakona i pravila društvenog života, u istoj je mjeri put njegove žudnje upotpunjeniji. Đuka Begović se ne libi lišiti svih dobara, novca, imetka, ljubavi, zdravlja, poštovanja i slično da bi stigao tamo gdje je namjeravao stići (a to u konačnici i nije neko mjesto). Iz perspektive kapitalističkog i religijskog dobra on je utjelovljenje zla, ali iz perspektive vlastite žudnje on stiže u sam izvor dobra. U tom smislu, kontroverzni kraj romana i nije tako kontroverzan. Napominjem još jednom, Đuka Begović je Edipov brat. Edip na Kolonu, slijep i obezvlašćen, razumijeva kako tek u trenutku kada za društvo više ne postoji i kada na sebe preuzima vlastito ništavilo može reći da je čovjek. I Đuka Begović je na koncu svoje drame osiromašen, tup i otpisan iz društvenog života i smireno prihvaća da je doslovno ništa. “Na mrtvoj je točki njegov život. I kao na kraju je.” (Kozarac 1996: 147) I poput Edipa upravo na tom mjestu on prispijeva u središte ljudskosti? Tako treba razumjeti njegove riječi upućene ljudima koji žive prema načelu fantazme javnog dobra: “Smrt bi bila biti ko vi!” (Kozarac 1996: 70) Sve dok smo subjekti simboličkog poretka, mi smo zapravo poput strojeva, živimo vlastite funkcije. Onoga časa kad s tim raskinemo i suočimo se s ništavilom koje suklja iz tog prekida, kroz nas protječe život.

U recentnim studijama o etici psihoanalize slovenska teoretičarka Alenka Zupančič upozorava na Lacanovu tezu da u etičkom činu subjekt realizira svoju žudnju. (Zupančič 2000, 2001, 2003) Ona smatra da to treba jasno razlikovati od ispunjenja žudnje jer je žudnja u osnovi neispunjiva. Ne postoji neka materijalna stvar koja bi dokraja pupunila prazninu ljudske žudnje. Mislim da lik Đuka Begovića to lijepo oprimjeruje. Budući da je objekt žudnje, prema Lacanu, doslovno ništa, manjak, *nemjerljiva beskonačnost* (Lacan), realizirati žudnju znači od toga manjka i ništavila izraditi objekt. Drugim riječima, to znači neizmjerivoj beskonačnosti, koja u žudnji funkcionira kao manjak ili praznina, dati tijelo. Ako je do samog kraja naracije Đuka Begović slijedio put svoje s lanca puštene žudnje, klizeći po njezinoj metonimijskoj strmini od označitelja do označitelja od kojih ni jedan nije

bio dovoljno dobar da nadomjesti manjak, onda na samom kraju on svojim tijelom živ pristiže u ništavilo i daje mu obličje. “‘Realizirati žudnju’ znači biti smješten baš u perspektivu toga ničega koje na taj način postaje prikazano kao nešto. To znači da je manjak, uključen u beskonačnu metonimiju žudnje, takoreći izdvojen sam po sebi i uprizoren u jedinstvenom prikazu, u povlaštenom i odvojenom objektu, objektu koji je kao ni jedan drugi.” (Zupančić 2003: 185) Ako je žudnja pokrenuta zakonom zabrane iskonskog užitka, onda Đuka Begović na koncu drame svoga života izlazi iz okova zakona zabrane i odustaje od stvari koje je upravo taj zakon postavio kao omamljujuće i žudnje vrijedne. Suprotno uvriježenom čitanju, subverzivnost Đuke Begovića nije u patološkoj hitnji njegove žudnje, nego u njezinoj realizaciji na kraju romana. On je poput Edipa živio kao kralj, ali je i poput Edipa bio proklet usudom vlastite krvi, sputan zakonom koji je nesvjesno slijedio i onda kada se činilo da ga u potpunosti krši. Naposljetku, on kao i Edip, skončava na nekom slavonskom Kolonu gdje njegova pomahnitala žudnja, zapravo njezina praznina, postaje zakonom, dosljedno dotjerana do kraja i upisana u njegovo tijelo.

Ali baš zato to i bio — život! Još i sad njegovih je tragova! Eno! Evo ih, tih tragova, eno ih sad, na licu Đuke Begovića. Tamo se sav onaj nekadanji život ispisao. Ispisao se, duboke brazde urezao od očiju do usta i poprijeko preko čela. [...] To je bol koju ne prati čuvstvo žalosti, osjećanje pregaranja, kojoj ne daje jači izražaj spoznaja i misao o njoj. U njoj je samo jedno: tupost. Da. Tupa je bol. rezignacija. Suvišnost... (Kozarac 1996: 148)

Posljednja je riječ u tom izvještaju pripovjedača ključna. Đuka Begović je višak, ali nije neki obični višak, nego višak manjka. On je doslovno ono što iz ravnovesja društvenog i religijskog poretka strši kao ništa: u njemu je previše manjkavosti, previše ništavila i besmisla. Svi svjetovni grijesi Đuke Begovića iz perspektive teološke nauke ulaze u ekonomiju religije jer mogu biti okajani. Iz perspektive zakona tržišta ulaze u ekonomiju trošenja i zgrtanja i na taj su način opravdani, ali je njegova suvišnost na koncu naracije krajnje blasfemična. No, iz perspektive zakona nitko nema pravo odustati od ekonomije zakona. Sve nam se može oprostiti i oholost i rasipništvo i ludost, ali sve dok na taj način podmazujemo stroj zakona. Ono što nam se nipošto ne može oprostiti, radikalno je isključivanje iz zakona. Posljedica takvog etičkog čina političko je podrivanje simboličkog poretka jer je njegovo glatko optjecanje u toj točki iskakanja zaustavljeno. Zamislite samo kada bi svi potplaćeni i obespravljani radnici u nekom trgo-

vačkom lancu odjednom, zajednički, odlučili prestati sa svojim radnim aktivnostima i ostali kod kuće, na Kolonu vlastita doma. U toj bi se krajnjoj pasivnosti utjelovila subverzivna aktivnost koja bi dovela do pucanja sustava. Ti bi radnici doslovno dali tijelo antagonizmu na kojemu sustav počiva, dali bi tijelo činjenici da je nečije bogatstvo njihovo siromaštvo, da je tuđi novac njihov rad, a trgovačko carstvo kula od karata.

Ako je Đuka Begović Edip, onda je on Edip na slavonskom Kolonu, Edip koji nije odustao od svoje žudnje, nego je, odustajući od poretka zakona, od svoje žudnje načinio vlastiti zakon i tako je prokrio put za neki apsolutno novi početak. Tako bi Đuka Begović svima nama mogao biti primjer, a ne opomena. Posebice danas, on bi mogao biti primjer mnogim obespravljenim i osiromašenim Šokcima. On kao da im govori: "Prestanite slijediti tuđu žudnju i ne odustajte od svoje ni pod koju cijenu, ma koliko ta cijena bila velika. Učinite sve da se ono što vam se iz perspektive vaših mogućnosti, iz perspektive vaše hereditarnosti čini nemoguće – učinite sve da se to nemoguće na koncu obistini. Utjelovite čudo." Promatrajući logiku funkcioniranja lika, Đuka Begović je u zadnjem poglavlju romana prispio u nemoguće, ukrotio je svoju hereditarnost što je čisti oksimoron, kontradikcija i aporija. Možda je zbog toga sam svršetak naracije za Ujevića bio problematičan, a druge je pak kritičare njegova proturječnost navodila na čitanja koja bi to proturječje trebala obuzdati. Ja u tome vidim potencijal koji ne treba interpretacijom ugasiti, nego na njemu treba graditi nova čitanja te stalno iznova postavljati vruća etička i politička pitanja, ma koliko se ona javnom moralu činila svetogrdnima.

LITERATURA

- Brooks, P., Woloch, A. (ur.) (2000) *Whose Freud? The Place of Psychoanalysis in Contemporary Culture*, New Haven and London.
- Buzov, I. (2000) *Freud i Hrvatska*, Zagreb.
- Damjanović, S. (1992) *Ne dirajte mi ravnicu*. U: *Slavonijo zemljo plemenita*, Zagreb.
- Felman, S. (1982) *Turning the Screw of Interpretation*. U: *Literature and Psychoanalysis*, ur. Shoshana Felman, Baltimore and London.
- Felman, S. (1992) *S onu stranu Edipa: primjerene priče psihoanalize*. U: *Suvremena teorija pripovijedanja*, ur. Vladimir Biti, Zagreb.
- Freud, S. (1954) *Pismo Wilhelmu Fliesu 15. listopada 1897*. U: *The Origins of Psychoanalysis*, New York.
- Kovačić, I. G. (1946) *Život od komada*. U: *Eseji i ocjene*, Zagreb.

- Kozarac, I. (1996) *Đuka Begović*, Zagreb.
- Krleža, M. (1963) *Hrvatska književna laž*. U: *Eseji III*, Zagreb 1963.
- Nemec, K. (1998) *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945*, Zagreb.
- Rancićre, J. (2009) *The Aesthetic Unconscious*, Cambridge.
- Solar, M. (1998) *Edipova braća i sinovi*, Zagreb.
- Šljivarić, A. (1964) *Ivan Kozarac*. Predgovor u PSHK, Zagreb.
- Ujević, A. (1911) *Đuka Begović*. Stekliš, broj 2-3.
- Visković, V. (1996) *Predgovor*. U: *Đuka Begović*, Zagreb.
- Zupančić, A. (2000) *Ethics of the Real*, London.
- Zupančić, A. (2001) *Realno iluzije*, Zagreb.
- Zupančić, A. (2003) *Ethics and Tragedy in Lacan*. U: *The Cambridge Companion to Lacan*, ur. Jean-Michel Rabaté, Cambridge.

SUMMARY

ĐUKA BEGOVIĆ: OEDIPUS'S SLAVONIAN BROTHER

Tvrtko Vuković

The paper is based on the assumption that the Croatian modern literature is closely connected to Freud's thought. In that sense, the theoretical concept of Oedipus complex is crucial because it explains the shaping of human identity in relation to the categories of forbidden enjoyment, unconscious desire and the law of cultural languages, which can also be found in the base of the modern literary poetics. Thus, the thesis of the paper is that Đuka Begović, the main character of the homonymous novel by Ivan Kozarac, is an Oedipal hero because his identity is stylized as the one which, exceeding the law of cultural languages, establishes and decomposes itself in relation to the paradoxical excess of the enjoyment which manifest itself as a lack of social inclusion. This excess of the lack, observed from the perspective of the social systems, economy and religion in particular, makes him an obscene subject. It is precisely this obscenity that generates the subversive potential of the character which allows the psychoanalytic reading to open up some of the recent ethical and political questions.

Key words: Freud, Oedipus complex, modernism, realization of desire, ethics, politics

Primljeno 28. veljače 2012.